מדינה וועט דארפן פארשטיין, אז מען מוז געפינען א בשותפותדיקן וועג. אויב מיר ווילן, אז די תפוצות זאלן ציען יניקה פון דער מדינה, מוז געשאפן ווערן פסיכאלאגישע מעגלעכקייטן דערצו. איינער מוז פארשטיין דעם צווייטן (און נישט נאר שפראכלעך). דאס וועט פאדערן צו רעווידירן א היפש ביסל די דערציאונגס־פילאזאפיע פון מדינת ישראל און געבן א נייע אפשאצונג פון דעם גלות און זיינע ווערטן.

אמת, עס זענען שוין דא סימפטאמען פון אט דער ענדערונג, אבער דאס איז א לאנגזאמער פראצעס, וואס וועט דויערן פיל יארן. פון וועלכער זייט מען זאל דאס יידישע לעבן נישט באטראכטן, קומט מען ווידער צום זעלבן אויספיר — אלע אונדזערע פראבלעמען פון קיום, סיי פון יידישן יחיד און סיי פון כלל ישראל, קאנען נישט ערנסט אנאליזירט ווערן אויב מען מיידט אויס דעם הויפט־פאקטאר — מדינת ישראל. יעדער פרווו זי אויסצומיידן אדער איגנארירן פירט צו פוסטקייט און זינלאזיקייט. דאס הייסט אבער נישט, אז מדינת ישראל וועט אויף א מאגישן אופן לייזן אלע פראבלעמען. ניין, זי קאן נישט און זי וועט נישט לייזן קיין שום פראבלעם אויטאמאטיש. עס גיט אונדז אבער א באזע צו באטראכטן די פראבלעמען פון אונדזער עקזיסטענץ אין די תפוצות אויף רעאלע יסודות און וועט העלפן צו פירן אין די תפוצות א מער נארמאלע עקזיסטענץ, אומאפהענגיק פון דעם ווי לאנג די תפוצות קענען און וועלן עקזיסטירן. עס גיט אונדז א מעגלעכקייט צו באאיינפלוסן אונדזער גורל אזוי, אז אונדזער געשיכטע זאל נישט זיין א געשיכטע פון פארפאלגונגען און גזרות.

יצחק קאהאן

יעקב ווייסליץ — דער וועטעראן פון דער יידישער בינע

(צו זיינע פופציק יאר טעאטראלער טעטיקייט *)

דער באוווסטער פראנצויזישער שרייבער, אנדרעי מארוא, גיט אין זיין בוך וועגן וויקטאר הוגא אזא דעפיניציע וועגן יוגנט:

„ווי רופט מען דאס, ווען אלע חושים זענען אויפן פייער,
און דאס הארץ איז ריין און זינגט אין ברוסט מיט אזא גבורה,
אומגעדולדיק, פארצווייפלט און דאך — איבערפולט מיט האפנונג;
ווען דער מענטש פילט זיך שטארקער, ווי די וועלט, אבער מאכטלאז אויסצופרווון זיין גבורה, ווען דאס לעבן, וואס האט זיך אקארשט אנגעהויבן איז שוין אנגעפאקט מיט אויסטערלישע פארזירונגען און דערינערונגען?... דאס האט א נאמען, מען רופט עס: יוגנט".

יעקב ווייסליץ האט געהערט צו דער־א־יוגנט, ווען ער האט מיט פופציק יאר צוריק געשטעלט זיינע ערשטע טריט צו דער יידישע בינע, ער האט געהערט צו אן אידעאליסטישער יוגנט, אן אומרואיקער, א זוכנדיקער, וואס איז געווען גייסטיק־יונג און דינאמיש; א יוגנט, וואס איז געטריבן געווארן פון אן אינערלעכן דראנג נישט צו פראקטישער תכליתדיקייט און קאריעריזם, נאר צום העכערן תכלית פון אמת און יושר־זוכעריי: א יוגנט וואס האט געמאכט א געשיכטלעכן ראנדעווו מיט אידייען פון א שטורמישער עפאכע און זיך אויפגעהויבן צו די וואונדערלעכסטע הויכן פון מסירת נפש פאר ליכטיקע אלמענטשלעכע אידעאלן, וועלכע האבן אזוי פיל צוגעזאגט און פארכישופט...

די יארן 1907—1914 האבן זיך (נאכן דורכפאל פון דער רוסישער רעוואלוציע) באזונדערס אויסגעטיילט מיט דעם גרויסן אויפשוואונג פון דער אנטשטייענדיקער, נאציאנאל־וועלטלעכער יידישער קולטור, וואס האט געזוכט א נייעם אויסדרוק פון יידישקייט און פון יידישער שעפערישקייט, א נייעם נוסח, אין וועלכן עס האבן געזוכט הארמאניש צו באהעפטן זיך דער נעכטן, היינט און מארגן.

*) געשריבן אין יאר 1963.

עס האט זיך אנגעהויבן פונאנדערבליִען די א. ג. פּרץ־תּקופה, וואס האט אויסגעברייטערט די יידישע האריזאנטן, עפענענדיק נייע פּערספּעקטיוון פארן יידישן לעבן און שאפן דורך מאדערנער קולטור־שעפערישקייט: ווי ליטעראטור, קונסט, וויסנשאפט און טעאטער. דער נאמען י. ל. פּרץ איז פארוואנדלט געווארן אין א צויבער־ווארט פאר דער יידישער פאלקסטימלעכער אינטעליגענץ, ארבעטערשאפט און א טייל פון דער שטודירנדיקער יוגנט, וועלכע האבן ארויפגעקוקט צו אים, ווי צו א מדריך און רבין.

יעדן טאג האט מען געקאנט זען אין זאקסישן גארטן אין ווארשע, בחורים און מיידלעך, וועלכע האבן געוווסט די צייט פון פּרצעס שפּאצירן אויף דער א. ג. „ליטעראַרישער אַלייע". נישט דרייסטע, פלעגן זיי נאכגיין אים מיט ליבשאפט און פארערונג, נישט האבנדיק קיין מוט אפּצושטעלן און פּרווון אנקניפּן א שמועס.

צווישן די לעצטע איז אויך געווען א יונגער, שלאנקער בחור פון דער פּראווינץ — יעקב וויסליץ.

עס האט אים געצויגן צו פּרצן, וועמענס ארויסטרעטונגען ער האט געהערט אויף פארלעזונגען און קעסטל־אוונטן. פּרצעס קינסטלערישער פלי, זיין פלאמיקער פּאטאס, די פאלקסטימלעכע ווארעמקייט האט פארכאפּט, פארכישופט דעם יונגן בחור מיט די פארחלומטע אויגן. פּרצעס ראמאַנטיש־רעאַליסטישע קולטור־פילאזאפיע, זיין באפליגלטע יידישקייט־וויזיע באהויכט מיט אוניווערסאלן הומאניזם, דער מיסטעריעזער פלאטער פון זיין קינסטלערישער פערזענלעכקייט, וואס איז געווען איינגעהילט נישט בלויז מיט דער אויסערלעכער פעלערינע, נאר אויך מיט אינערלעכער, גייסטיקער אַריסטאקראַטישקייט, האט ביי דעם יונגן וויסליץ (ווי ביי פיל אנדערע) ארויסגערופן טיפן פּיעטעט און יראת הכבודיקע באוואונדערונג, ווי עס וואלט אויף דער גאס זיך פלוצלונג באוויזן דער כהן־גדול פון בית־המקדש...

* * *

1912 אין ווארשעווער פילהארמאניע־זאל קומט פאר א גרויסע פאלקס־פארזאמלונג צו באהאנדלען דעם טרויעריקן מצב פון יידישן טעאטער. אויף דער טריבונע — די גייסטיקע עליטע פון דער יידישער קולטור. גערעדט האט י. ל. פּרץ. נײַן, נישט גערעדט האט ער, נאר געשליידערט זודיקע, צארנדיקע ווערטער אין פול־געפּאקטן זאל קעגן דעם שונד־טעאטער, די „בינקע־פינקע" פּיעסעס, וואס האבן ווי ווילדגראז, זיך צעוואקסן אויף דער יידישער גאס. ער האט גערופן צו פארניכטן, ווי עבודה־זרה, אט דעם שונד און אויפשטעלן אויף זיינע חורבות דעם בעסערן יידישן טעאטער מיט א קינסטלערישן, ליטעראַרישן רעפּערטואר: „רופט זיך אָפּ נייע קאַדרן, קומט רעוואָלטירן און בויען!" האט געדונערט פּרץ.

אין דער פייערלעכער שטימונג, בעת אין זאַל האבן נאך געפלאטערט פּרצעס באפליגלטע ווערטער, האט דער יונגער וויסליץ, ווי א שבועה געטאן, צו פארבינדן זיין גורל מיט דער יידישער בינע. מיט אַלע פיברן פון זיין נשמה האט ער געוואלט שפּילן טעאטער — און טאקע פון בעסערן רעפּערטואר. עס איז געווארן זיין חלום און לעבנס־ציל, אבער דאַן אַן מעגלעכקייטן נאך עס צו פארווירקלעכן...

דער בעסערער יידישער טעאטער איז נאך דאַן געווען הינטערוועגנס, און דער פּרוּוו, וואס פּרץ הירשביין האט געמאכט (1908—1910) איז נישט געלונגען. דאס איינציקע, וואס איז יא אין יענער צייט דערגרייכט געווארן איז געווען א דראמאטישער קרייז ביים „הזמיר", אונטער דער אַנפירונג פון י. ל. פּרץ און דוד הערמאַן, צו אַט דער סטודיע האט זיך וויסליץ געוואנדן.

דער „הזמיר"־קרייז איז געווען א במקום־טעאטער, א שול אויסצובילדן די קומענדיקע פּאטענציעלע, פּראפעסיאנעלע אַקטיארן און אויך א לאַבאַראַטאָריע פאר סצענישע עקספּערימענטן: פון זוכן א יידישן נוסח פאר דער יידישער בינע. נישט צו שאפן א טעאטער אויף יידיש, נאר א יידיש טעאטער, וואס זאַל אַרויסברענגען די יידישע דראמע און דעם יידישן מענטש: א טעאטער, וואס זאַל פאַרקערפּערן די יידישע תנועה און רעיון, חלום און וואָר, דעם שבת־קודש, ווי דעם אינדערוואכן.

אין „הזמיר"־סטודיע האט ד"ר מוקדוני געלערנט טעאַריע פון טעאטער; פּרץ — יידישע ליטעראטור מיט אויסטייטשונגען פון דער יידישער דראַמע. יעדע לעקציע זיינע האט באצויבערט און געכישופט ווי א סעאַנס פון היפּנאָז. בעתן ריידן פלעגט ער מער סוגעסטירן ווי רעפּערירן, דורך א רמז, אַ זשעסט, א בליק, פלעגן אַרויסקומען דיכטערישע אַנונגען און שפּירונגען, דאס אינטואיטיווע, וואס לאָזט זיך מיט קיין ווערטער נישט באצייכענען. ער פלעגט קענען דאס גראַע באַשטראַלן מיט יומטובדיקער ליכטיקייט, מסביר זיין דאס אימפּראָוויזירטע און דאָס מיסטישע פון טיפערן חסידישן רעיון.

פאַרן יונגן וויסליץ האט זיך געעפנט א נייע וועלט. פּרצעס פּאָעטישער אינטעלעקטואַליזם, אַרויסגעבראַכט אין אַ באַפליגלטער פאַרם, האט אַנגעטראָפן ברענענדיק־באַגייסטערטע אויגן פון אַן אוידיטאַריע, וואָס האט געפילט אחריות פאַר דער קומענדיקער ראָל, וואָס זי האט צו שפּילן אינעם יידישן לעבן בכלל און אויף דער בינע בפרט.

נישט נאָר צו פּרצן, נאָר אויך צום רעזשיסער דוד הערמאַן, האָבן זיך די שילער באַצויגן, ווי חסידים צום רבין. הערמאַן, אַ טיף־ראָמאַנטישע און קינסטלערישע פּערזענלעכקייט, איז געקומען צום טעאַטער פון דער חסידישער מיליע. פון דער סביבה האָט ער מיטגענומען זיין חסידישע התלהבות פאַר דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור און טעאַטער: זיין אומרו און בענקשאַפט, זיין חסידישע מיסטיק. ברען און אַראָמאַט האָבן געזוכט אַ סצענישן תיקון פון אויסלעבונג. זיין אַרבעט אין דראַמאַטישן „הזמיר"־קרייז איז געווען אַ תורה־לשמה, אַ צוגרייטונג צום מאָרגנדיקן יידישן טעאַטער, און פון זיינע תלמידים זענען טאַקע אַרויסגעקומען די שפּעטערדיקע גרויסע קינסטלער פון מאָסקווער קאַמער־טעאַטער, פון דער „ווילנער טרופּע" און אַנדערע יידישע בינעס.

אין דער סטודיע האָט דוד הערמאַן נישט געלערנט קיין פּאַרטיקע רעצעפּטן פון שפּילן טעאַטער, נאָר אַ לעבנס־וועג, אויף וועלכן מען דאַרף כסדר פאָרשן און זוכן מיט אַ סך אויסדויער און בטחון. עס האָט זיך נישט געפילט די אומגעדולדיקייט פון אַ יוגנט, וואָס וויל וואָס שנעלער שפּילן אויף דער בינע, נאָר אויסטראָגן און אַריינאָטעמען אין איינגן בלוט־און־פלייש ביז עס ווערט אַ צווייטע נאַטור, אַ אָרגאַנישער טייל פון אייגענעם וועזן.

גרויסע קינסטלער באַגעגענען זיך אויף אַ בשותּפותדיקן באָדן. דאָס, וואָס אַלעקסאַנדער גראַנאַד דערציילט וועגן ריינהאַרטן, איז אַן אָפּשפּיגלונג פון דוד הערמאַנס רעזשי. ער האָט יעדע קלענסטע אידייע, געפיל, טאָן, און אויסדרוק באַטאַפּט און אויסגעפאָרשט, די קלענסטע באַוועגונג און זשעסט באַרעכנט, דערקלערט און איינגעשטעלט. אַלץ איז געווען אויסגעפּלאַנט — און ווי דאָס ווערק פון אַ פיינעם זייגערל — האָט ער יעדעס שרייפל, רעדל און פעדערל, באַטראַכט און געפּוצט. ווען ער האָט עס צוזאַמענגעשטעלט איז ערשט דאַן געוואָרן אַ שלימותדיקע זאַך פון איין גוס.

הערמאַן האָט געזוכט ביי זיינע שילער נישט בלויז פונקען פון טאַלאַנט (פון וועלכע ער זאָל קאָנען אויפבלאָזן אַ פלאַם), נאָר אויך אינטעלעקטועלע באַנעמונג. ער האָט אויסגעברייטערט זייער וויסן פון קונסט און ליטעראַטור, און אויך אַנדערע אַספּעקטן, כדי דורך יאָרן און יאָרן פון לערנען, אויסצובעסערן און פאַרפולקאָמען זייערע נאַטירלעכע טאַלאַנטן. ער האָט געלערנט און איינגעפּלאַנצט אחריות ביים שפּילן, אַז פונקט, ווי דער בעל־תּפילה דערפילט ביים דאַווענען די אַנוועזנהייט פון ארון־קודש, אַזוי דאַרף אויך דער אַרטיסט מיט אַ הייליקן ציטער זיך באַציִען צו זיין טעאַטער־עבודה. און דער וואָס איז צו דעם אומפּעאיק, וועט קיינמאָל קיין קינסטלער נישט ווערן.

דוד הערמאַן האָט מיט אַ זעלטענעם חוש אַרויסגעשפּירט אַרטיסטישע פונקען און בינע־פעאיקייטן. ער האָט פון די שילער אַ סך געפאָדערט. געלערנט זיי ליב צו האָבן קונסט אין זיך, אָבער נישט זיך אין קונסט. ער פלעגט צוגרייטן אינטימע אָוונטן, רעציטאַציעס און מוזיק־שפּילן, וועלכע פלעגן דעם אינדערוואָכן פאַרוואַנדלען אין יום־טובים. פון אַזעלכע אָוונטן פלעגן די תלמידים אַוועקגיין באַרוישטע און דערהויבענע. עס האָט פאַרשטאַרקט די התמדה צום לערנען און אַרבעטן איבער זיך.

גרויס איז געווען דער יום־טוב פון די אַרויסלאָזן: אַ סיום פון אַרטיזם, פון פאַרמעסטונגען און דערגרייכונגען, פון אויסבילדן די אויסגעטרוימטע קאַדרן אַרטיסטן פאַרן פּאָטענציעלן טעאַטער. אויפן זאַל די פּני פון דער יידישער אינטעליגענץ: יידישע שרייבער און קינסטלער מיט פּרצן בראש. פייערלעכע רעדעס פון פּרעזידיום, און עס באַקומט אויך אַ וואָרט איינער פון די תלמידים.

דער גורל איז געפאַלן אויף ווייסליצן. זיין ערשטע רעדע פאַר אַזאַ עולם! די נישט דרייסטקייט, די אימתא־דציבורא רופט אַרויס אַ ציטער אין יעדן אבר, די ערשטע ווערטער אַ ביסל שטאַמלדיק, די קני בויגן זיך פון אינערלעכער אויפרעגונג, אָבער ביסלעכווייז קומט דאָס וואָרט אַרויס זיכערער, קלאָרער. ער רעדט וועגן דעם „וואָס די שול האָט אונדז געגעבן", אַ ציל אין לעבן, אַ העכערן תכלית. ער רעדט מיט אַ הייסן אָטעם, די ווערטער ווערן פלאַמיקער. זיינע אויגן טרעפן זיך מיט דוד הערמאַנס, וועלכער האָט אינטואיטיוו דערשפּירט אין יונגן תלמיד אַ גייסטיקן יורש, אַ נאָכפאָלגער פון זיינע אידייען, רעזשי און קרעאַציעס. שוין דאַן האָבן זיך פאַרקניפּט די אומצעררייסבאַרע פעדים פון פּיעטעט און קעגנזייטיקער פאַרשטענדעניש פון תלמיד מיטן רבין, וואָס ווייסליץ טראָגט איבער אָקעאַנען און קאָנטינענטן...

אומפאַרגעסלעך זענען געווען די יום־טובדיקע אָוונטן אין וואַרשעווער „הזמיר", ווען נאָמבערג, אַש און נאָך אַנדערע, נאָך־דאַן יונגע שרייבער, פלעגן מאַכן אַ קרייז אַרום פּרצן און זינגען: „אונדזער רביניו" מיט דעם אמתן חסידישן ברען און פּרץ אַליין פלעגט אַן אויפגערוימטער אונטערברומען זיין באַליבט לידל „פרעגט די וועלט אַן אַלטע קשיא"... די אַלטע זענען געווען דאַן יונג אין גייסט און די יונגע האָבן געזען פאַר זיך אַ נייעם אויפגאַנג, אַ העראַלכן פרילינג, אויפשפּראָץ, רענעסאַנס, דער חלום פון אויסלייז, פון אַ נייעם דערהויבענעם יידישן לעבן. און דאַן איז אויסגעבראָכן דער גרויסער שטורעם — די ערשטע וועלט־מלחמה.

* * *

1915. פארברענטע יידישע שטעט און שטעטלעך דורך דער אפטרעטנדיקער רוסישער ארמיי, מחנות וואנדערנדיקע און שווער־געפרווטע היימלאזע, שטראמען אויף אלע וועגן, קומען קיין ווארשע און פילן־אן די בתי־מדרשים. אויפן גמינע־הויף, אויף גזשיבאווסקע — הארצרייסנדיקע בילדער פון אויסגעוואָרצלטע יידישע שטעטלעך. י. ל. פרץ קוקט ארויס פון זיין ארבעטס־צימער אויפן יידישן עלנט, זיין הארץ אנגעזאפט מיטן גרויסן צער פון חורבן האלט מער נישט אויס... גאנץ פוילן איז, דוכט זיך, דא אויף זיין גרויסער לויה! אלע, אלט און יונג, פילן זיך אבלים, פילן דעם זין פון תנכישן פסוק: „שר גדול נפל היום בישראל"...

אין אומענדלעכן לויה־צוג גייען אויך זיינע תלמידים פון „הזמיר"־קרייז, צווישן זיי — יעקב וויסליץ. זינט דעם ארויסלאז האט ער שוין פארזוכט דעם טעם פון שפילן אויף דער בינע. צום ערשטן מאל געזען די ראמפע־ליכט איז א סענסאציאנעלער פיעסע וועגן ביילים פראצעס. די טעמע איז נאך געווען א צאפלדיקע און די פארשטעלונג איז געגאנגען מיט גרויס דערפאלג במשך פון א קנאפן יאר. עס איז נישט געווען קיין ליטעראַרישע, קינסטלערישע פיעסע, אבער די כאראקטעריזאציע פון אדוואקאט גרוזנבערג האט דעם יונגן ארטיסט געגעבן א מעגלעכקייט צו שפילן א דראמאטישע ראל. געשפילט צוויי מאל א טאג און... געחלומט וועגן א בעסערן יידישן טעאטער, און דא פלוצים, א שווערע כמארע איבערן יידישן לעבן...

די דייטשע אקופאציע איז באגלייט געווארן מיט נויט און הונגער. מען הויבט אן שמוגלען (צוליב פקוח־נפש), אבער דאס דערפירט אין א סך פאלן צו דעמאראליזאציע, צו מאראלישער געפאלנקייט ביי א ריי משפחות...

גלייכצייטיק האט זיך איבער די יידישע שטעט און שטעטלעך אנגעהויבן אן אויפלעבונג אויפן קולטור־געביט. מען זוכט צו שטילן א גייסטיקן הונגער. גרינדעט מען ביבליאטעקן, כארן, דראמאטישע קרייזן, עס ווערן איינגעארדנט לעקציעס און רעפעראטן. מען זוכט זיך אויסצולעבן גייסטיק און אפט שטילט מען דערמיט אויך דעם פיזישן הונגער... עס באקומט א רוח־חיים אויף דער גרויסער פראווינץ א נייע פארם פון יידישער געזעלשאפטלעכקייט, א קולטורעלע, א וועלטלעך־נאציאנאלע. ישיבה־בחורים און ארבעטער, באלעבאטישע זין און טעכטער ווערן אריינגעצויגן אין דעם נייעם שטראם. די אוצרות פון דער יידישער ליטעראטור, אירע פראבלעמען און גייסטיקע ראנגלענישן, ווערן דער קניין פון באנייטן יידישן לעבן. די פראווינץ קוקט ארויף צו דער מעטראפאליע — ווארשע — מיט טיפער בענקשאפט, מען שלינגט יעדעס ווארט פון דער פרעסע און פון די רעדנער, וואס באזוכן די שטעטלעך.

וויסליץ האט כסדר געזען פאר זיך די מאנענדיקע אויגן פון „רבין" — ווי א גייסטיקע צוואה צו די תלמידים זיינע, זיי זאלן גיין אין פאלק, אים אויפריכטן, און זייערע טאלאנטן שטעלן אין דינסט פונעם יידישן לעבן. ער האט ווי א נדר געטאן, מקיים צו זיין אט די צוואה און ביי דער ערשטער מעגלעכקייט ארויספארן אויף דער פראווינץ און העלפן אויפריכטן דאס יידישע קולטור־לעבן.

„איך האב זיך געלאזט, — האט ער שפעטער געשריבן, — איבער שטעט און שטעטלעך אויפן אקטיארישן וואנדער־וועג מיטן טעאטער־חלום און האפענונג"...

ער פארט ארום איבער דער פראווינץ, גרינדעט אמאטארן־קרייזן צו שפילן יידיש טעאטער. ער ווערט א וואנדער־רעזשיסאר און פירט אויף בעסערע ליטעראַרישע פיעסעס אין קוטנע, וולאצלאוועק, מלאווע, און אין אנדערע שטעט און שטעטלעך.

כדי צו וועקן אינטערעס און דראנג פאר דער יידישער דראמאטישער קונסט, באגנוגנט ער זיך נישט בלויז מיט אקטיארישער און רעזשיסערישער ארבעט, נאר ער האלט אויך פארטראגן וועגן טעאטער, גיט לעקציעס וועגן שרייבער און זייערע ווערק, ער רעציטירט לידער און פאעמעס און זאמלט ארום זיך א גרופע ענטוזיאסטן פארן טעאטער און יידישער קולטור בכלל.

זייענדיק א שיינער, עלעגאנטער יונגערמאן, באהעמיש אין דער קליידונג, באנעמונג און האלטונג, ציט ער צו אויך פון שיינעם מין, ביי וועמען ער אנטדעקט א ניצוץ פון דראמאטישן טאלאנט, — אלס ליבהאבער פון טעאטער.

אונדזער יוגנט האט דאן געזוכט שיינקייט, דערהויבנקייט. און די דראמאטישע אמאטארן־קרייזן, וועלכע זענען אויפגעגאנגען איבער דער לענג און ברייט פון דער ליבער פראווינץ, האבן דורך זייערע לייסטונגען געטראגן ציגל צום בנין פון יידישן טעאטער און דראמאטישער קונסט.

דער פונדאמענט, וואס איז געלייגט געווארן בימי פרץ אין ווארשעווער „הזמיר", האט אנגעהויבן, אין די יארן פון דער דייטשער אקופאציע, צו באקומען פיר ווענט און ראן איז אויך געלייגט געווארן דער דאך אויפן בנין—די גרינדונג פון דער „ווילנער טרופע". איר אנטשטייאונג אין 1916 האט ארויסגערופן טיפע פרייד ביי די אלע נע־ונד אקטיארן, וואס האבן געחלומט פון א סטאבילן יידישן טעאטער אויף א קינסטלערישן ניווא. עס איז אויך געווארן וויסליצעס חלום בעת זיין ארומוואנדערן איבער די שטעט און שטעטלעך מיט רעציטאציעס און טעאטראלע אינסצעניזאציעס.

אין 1919 איז זיין חלום רעאַליזירט געוואָרן. די „ווילנער טרופּע" איז אַנגעקומען קיין וואַרשע, ווייסליץ טרעט אַריין אין דער טרופּע און עס הויבט זיך אָן דאָן זיין אַרטיסטישע קאַריערע און קינסטלערישער אויפשטייג.

* * *

די „ווילנער" האָבן מיט אַ מאַגנעטיש קראַפט צוגעצויגן צו זיך טאַלאַנטפולע כוחות פון די רוסישע און פּוילישע דראַמאַטישע שולן.

פון אַ פּויליש־דראַמאַטישער שולע איז געקומען די בילד־שיינע מרים אָרלעסקאַ. זי איז שוין געשטאַנען אויפן שוועל פון מלוכה־געשטיצטן פּוילישן טעאַטער, וווּ עס האָט איר דערוואַרט רום און מאַטעריעלע זיכערקייט. און זי האָט דאָס אויסגעטוישט אויפן שווערן גורל פון יידישן טעאַטער. עס איז געווען קולטור־פּרילינג אויף דער יידישער גאַס מיט אַזוי פיל זונשיין, הערלעכע האָפענונגען פון רענעסאַנס אויף אַלע געביטן פון גייסטיקן שאַפן.

די יונגע, באַגאַבטע שוישפּילער האָבן דערשפּירט זייער אינערלעכן, יידישן נשמה־ציטער. די ראַמפּע־ליכט פון דער יידשער בינע האָט זיך צונויפגעגאָסן מיט דער ליכט פון זייער אינערלעכן פייער, מיט זייער אידעאַליזם און התלהבות פאַרן שעפערישן יידישן וואָרט און דראַמאַטישער קונסט. צו דער קאַטעגאָריע האָט געהערט יעקב ווייסליץ.

זיין פּראָבע־ראָל אין דער „ווילנער טרופּע" איז געווען די דראַמאַטישע ראָל פון פּראָקאָפּאָוו אין קאַברינס „דאָרפס־יונג". ער האָט די דראַמאַטישע ראָל אויסגעשפּילט אַזוי, אַז די רעצענזענטן האָבן דאָן געשריבן, אַז די קרעאַציע איז געווען „אַ קלאַסישע פיגור פון אַן אַלטן רוסישן פּויערל". די גוטע פּרעסע, די אַפּלאָדיסמענטן פון פּובליקום האָבן נאַטירלעך געגעבן פליגל דעם יונגן שוישפּילער.

און דאָן זענען געקומען ראָלן אין אַנדערע פּיעסעס: אין אַסיף דימאָווס „שמע ישראל", אין אַנדרעיעווס „דער וואָס קריגט די פּעטש", אין זודערמאַנס „יאָהאַנס פייערן". אָבער דער ערשטער גרויסער דערפאָלג זיינער איז געווען אין דער ראָל פון דע־סילוויאַ אין גוטשקאָווס „אוריאל אַקאָסטאַ". אין דער קרעאַציע האָט די רעזשי אַרויסבאַקומען פון אים דעם מאַקסימום אַרטיזם. ער האָט זיך אויסגעלערנט ליב צו האָבן די ראָל אין זיך און אַריינדרינגען אונטער דער הויט פון אַט דער געשטאַלט.

די רעזשי אין דער „ווילנער טרופּע" האָט דעם אַקטיאָר געשטעלט הויכע פאָדערונגען. דוד הערמאַן איז קיינמאָל נישט געוואָרן שעפעריש באַפרידיקט, תמיד נאָכגעפאָרשט, גענישטערט און געזוכט.

יעקב ווייסליץ אין דער ראָל פון „שײלאָק".

מען דערציילט פון א בארימטן מאלער, אז קריטיקירנדיק איינמאל אן ארבעט פון זיינעם א שילער אין א קונסט־שול, האט ער א כאפּ געטאן א פּענדזל און א באוועג געטאן אויף דעם נישט פאַרענדיקטן לייוונט און מאמענטאל האט דאס בילד באקומען לעבן. „קונסט, האט ער אַ זאג געטאן צום שילער, ווערט שלימותדיק דורך דער לייכטסטער באַרירונג".

דאס איז געווען דער דרך פון רעזשי ביי די „ווילנער": ארויסצורברענגען, אויסצושפּילן די צארטסטע און דינסטע טענער פון דער דראמאַטישער קונסט. יעדער קלאנג פון טאן, עקספּרעסיע, מימיק, געפיל און זשעסט האט געמוזט זיין א פּולקאמע. און ביים צוהערן זיך אויף די פּראבעס, האט מען געקאנט זען, ווי יעדער איינדרוק און באוועג שפּיגלט זיך אפּ אויפן רעזשיסערס אויסדרוקספולן פּנים.

ער פלעגט מיט א זעלטענער קראפט אילוסטרירן די עקספּרעסיע פון אן אויסגעשריי, וואס קאן קלאר מאכן א געדאנק, לעבעדיק מאכן א געפיל; וואס א קליינע האנט־באוועגונג קאן ארויסבאקומען פון א פּשוטן זאג; די באדייטונג פון א קליינער פּויזע, דער אויסשפּיל פון א שטומער סצענע, און אויך ווייזן ווי ער „שרויפט" ארויף אדער „שטילט" איין אין געוויסע שטעלן...

ווי א כעמיקאליש פּאפּיר פלעגט ער אננעמען די באפארבונג און ענדערונג אין דער אטמאספער מיט די אקטיוויטעטן אויף דער בינע, און פונקט, ווי דער פידלער ציט אז די סטרונעס פארן ארויסטריט, כדי ארויסצוברענגען דעם עכטן, אמתדיקן טאן, אזוי האט דוד הערמאן געפאדערט פון אקטיאר, ער זאל פארן ארויפגיין אויף דער בינע זיך באפרייען פון טויזנט שקרים, ער זאל קיינמאל נישט אריין אין טעאטער מיט דער בלאטע אויף די פּיס, נאר לאזן דעם גראען שטויב און די בלאטע אויסנווייניק...

ביי אזא רעזשיסערישער דיסציפּלין איז פארשטענדלעך הלמאי עס איז איִם שווער געווען פּארטיק צו ווערן מיט אן אויפפירונג, און ווען עס האט שוין מיט מזל דערזען די ראמפּע־ליכט, האט עס געמוזט האבן א הויכן קינסטלערישן ניווא, אן פּשרותדיקייט, מיט טריישאפט צום בעסערן טעאטער.

האבן טאקע די אויפפירונגען פון דער „ווילנער טרופּע" אריינגעבראכט גייסטיקע דערהויבנקייט, טיפע איבערלעבונג, גענוס — פארן פּובליקום און שוישפּילער. יעדע פּרעמיערע איז געווען א געשעעניש, א יום־טוב אינעם וואכנדיקן לעבן. און אוודאי זענען דאס געווען די גרויסע

אויפפירונגען (פון בעסערן רעפּערטואר), וועלכע האבן זיך בשעתו, אנגעהויבן מיט ש. אנסקיס „דיבוק".

דוד הערמאן האט דעם גאנצן טראגיזם צווישן צוויי וועלטן — די גשמיותדיקע און די רוחניותדיקע: דאס געלייטערטע פון דער חסידיש־מיסטישער וועלט, די וועלט פון לעגענדע, און די מיסטעריע פון אינעווייניקסטן מענטשלעכן געראנגל — געגעבן א סצענישן תיקון.

די אויפפירונג האט ער באטראכט, ווי א הייליקע עבודה, איז וועלכער עס האט זיך צעפלאמט דער ניצוץ פון זיין חסידישער נשמה. די מי און פּיעטעט, וואס ער האט אריינגעגעבן ביים אינסצעניזירן, קענען נאר אפּשאצן די מיטבאטייליקטע שוישפּילער. האט ער טאקע וואונדער באוויזן אין איינרעזשיסירן סצענקעס אן ווערטער, אן שפּראך, בלויז באוועגנטע בליקן צווישן לאהן און חנן, אדער מרים ארלעסקאס באריר מיט אירע ליפּן די הייליקייטן (ביים אפענעם ארון־קודש), האבן געשאפן א מאנומענטאל בילד.

הערמאן האט פיל אכט געלייגט אויף דעם מינדסטן שטריך. מיט זיין שארפן אויג און עמפּינדלעכן אויער האט ער אויפגעכאפּט דעם דינסטן דיסאנאנס. ביים אפּקלויב פון ראלן, האט ער אינטואיטיוו ארויסגעפילט די פּאסיקע אקטיארן, וועלכע וועלן זיין בכוח אריינצוואקסן און זיך איינלעבן אין א כאראקטער־ראל.

ער האט יעקב ווייסליצן איבערגעגעבן די באדייטנדיקע קרעאציע פון מיראפּאלער צדיק, גלויבנדיק, אז ער וועט זיין בכוח צו פארקערפּערן אט די גייסטיקע גרויסקייט און גבורה פון מיראפּאלער צדיק, וועלכער שטעלט זיך אליין איין אין דעם טראגישן געראנגל צווישן מענטש און העכערע כוחות. עס איז א ראל פון א פראמעטעאוס־געשטאלט אין א הסידיש־מיסטישן לבוש. אי דאס לעבעדיקע תורה זאגן, וואס האט איז זיך דעם הייסן אטעם פון תורה שבעל־פּה, ארויסגענומען פונעם פאלקסמויל, אי זיין צער און דורכדרינגונג מיט די ליידן און יסורים פון יחיד און כלל, פאדערט אינטעלעקטועלן באנעם און א סך נשמה: עס איז א ראל, דורך וועלכער עס ווערט לעגענדע און פאלקלאר טראנספארמירט אין א דראמע פון טיפער סימבאליק און סצענישער דערהויבנקייט.

נישט די אויסערלעכע מאסקע, נאר די אינערלעכע כאראקטעריזאציע האט ארויסגעבראכט די גרויסע אינדיווידועלע פערזענלעכקייט, דעם אימאזש פון דער הייליקער געשטאלט.

אויף דער בינע רעדן, מיינט צייכענען זעבארע אימאזשן: צו הערן — מיינט זען וועגן וואס עס איז גערעדט געווארן. עס איז דער ארויסרוף פון עמאציע, איבערלעבונג און בילד.

די טיפע מעלאַדישקייט פון דעם חסידיש־מיסטישן טאָן אין „דיבוק", די וויבראַציע פון דעם יידישן נשמה־ציטער, די סובטעלע ניואַנסירונגען פון געפיל און דראַמאַטישער האַנדלונג קומען צום אויסדרוק אין דער כאַראַקטעריזאַציע.

אין דער ראָל פון מיראָפּאָלער צדיק האָט וויסליץ אַרויסגעבראַכט דעם לעבעדיקן גייסט פון דראַמאַטישן יידישן פאָלקלאָר, און פון דער קרעאַציע האָט זיך ממשיך געווען זיין טעאַטראַלע און קינסטלערישע אַנטוויקלונג.

אין דער „ווילנער טרופּע" אונטער דער רעזשי פון דוד הערמאַן, אברהם מאָרעווסקי און ד"ר וויכערט, באַקומט וויסליץ אַזעלכע קרוין־ראָלן ווי דער „בדחן" אין פּרצעס „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק", דאָס הייליק שניידערל אין אַש'ס „קידוש השם", דער מהר"ל אין לייוויקס „גולם", דער רבי ר' דן אין אַנסקיס „טאָג און נאַכט", אליקום אין „יידן־שטאָט" פון אהרן ציילין, — נאָר אָנצורופן עטלעכע פון זיינע קרוין־ראָלן.

ווי מיר ווייסן ליגט די מאַגישע קראַפט פון טעאַטער אין די הענט פון דראַמאַטורג, רעזשי און אַקטיאָר. די פּיעסע וואָס איז צוערשט אויסגעטראַגן געוואָרן אין דער פאַנטאַזיע פון דיכטער, מוז שפּעטער באַקומען אַ תיקון אין דעם לעבעדיקן אַקטיאָר. די פּיעסע גופא איז אַ כלי, וואָס קאָן נישט זיין אין גאַנצן פול. עס מוז בלייבן פּלאַץ פאַר דעם שטאַף פון רעזשיסאָר און אַקטיאָר, וועלכע ברענגען אַריין אין דער ראָל טאַלאַנט, וויסן און אויפפּאַסונג.

אין „בדחן" האָט וויסליץ אַרויסגעבראַכט דאָס פייערדיקע, יושר־דיקע און טראַגיש־גלויביקע וואָרט פון פּרצן אין דער כהנישער עבודה פון אויפמונטערן געפאַלענע און הכנעהדיקע. ווי אַ שוישפּילער האָט ער געלאָזן דעם פּובליקום מיטשאַפן אויפן זאַל, צו דערפילן, אַז אויך אין צווייפל קען ליגן אַ סטימול צו נייע גערangלען, צו שטאַרקייט פאַר נייע אָנשטרענגונגען און דערגרייכונגען.

די כאַראַקטעריזאַציע האָט אַנטשפּראָכן דעם אימאַזש און קאָמוניקירט צו די צושויער דעם אינערלעכן, לעבעדיקן גייסט פון גרויסן דיכטער, זיין צער און ראַנגלעניש צו וויטאַליזירן דאָס לעבן.

אין הייליקן שניידערל („קידוש השם") האָט זיך וויסליץ שטאַרק דערהויבן אין דער כאַראַקטעריזאַציע־ראָל. די קרעאַציע פון יידישן למד־וואָווניק אין יעדן יידישן דור, וואָס זינגט אויס דעם עפּאָס פון יידישן קידוש השם פאַר אַ הויכער אידעע, איז געקומען צום אויסדרוק אין יעדער באַוועגונג און טאָן.

מיט אינערלעכע פיינקייטן האָט וויסליץ געשטאַלטיקט די וווּנדער־לעכע פּשטות, צאַרטקייט און ליבלעכקייט פון הייליקן שניידערל — אַ שלימותדיקע, קינסטלערישע קרעאַציע, וואָס האָט אַרויסגערופן די רוישיק־סטע אַוואַציעס פון פּובליקום און אויך באַגייסטערונג ביי די רעצענזענטן.

טעאַטער־קריטיקער האָבן דאַן באַצייכנט וויסליצן אַלס די נשמה־יתירה פון דער „ווילנער טרופּע", דעם אינטעליגענטן יידישן אַקטיאָר, וועל־כער באַזיצט אין זיך דעם כוח אַריינצוגעבן לעבן און עכטן געפיל אינעם וואָרט.

אַ עכטע דראַמע, איז ליטעראַטור אין דריי דימענסיעס. אַ ליטע־ראַטור, וואָס גייט, קען בכלל נישט טראָגן אויף זיך אַ צו־שווערע משא. אָבער אַ יידיש־ליטעראַרישע דראַמע פון לייוויקן איז אָנגעלאָדן מיט טיפע אידייען, וואָס זענען מיט אַזאַ שפּעדיקייט פאַרקערפּערט אין „גולם".

וויסליץ האָט אין דער קרעאַציע פון מהר"ל פאַרקערפּערט די גרויסע חבלי־לידה פונעם קינסטלער, זיינע זעלבסט־פּייניקונגען אין פּראָצעס פון יצירה, אין דעם געראַנגל צווישן גייסט און חומר. דורך שיינע סקאַנדי־רונגען און דיסקרעטער באַהאַנדלונג פון וואָרט, אויסגעשפּילט אין לירישע, האַרציקע טענער, האָט ער געבראַכט צום אויסדרוק לייוויקס דיכטערישן וואָרט, אין וועלכן טאָן־באַפאַרבונג און אויסשפּיל האָבן אין זיך דעם כוח צו שאַפן אַן אינטעלעקטועלן און עמאָציאָנעלן עפעקט אויפן צושויער.

אַ קרוין־ראָל האָט וויסליץ געהאַט אין דער דראַמאַטישער כאַראַק־טעריזאַציע פון קריניצער רבין ר' דן (אין אַנסקיס „טאָג און נאַכט"). דער קאָנפליקט צווישן אינסטינקט און גייסט: תאווה און הימלישע דבקות. דער שלאַנקער סלאָוו, וואָס ווערט פאַרברענט אין קעגנזייטלעכע פייערן דורך דעם געראַנגל מיט דער סיטרא אחרא, דער געראַנגל צווישן צדיקס תעניתים און סגופים מיט זיין קאָזאַקישן בלוט, איז געשטאַלטיקט געוואָרן אין יעדער באַוועגונג פון קערפּער, אין די אינטאָנאַציעס פון וואָרט און אין שווייגן, וואָס נעמט אַרום די נישט־אויסגערעדטע ווער־טער... וויסליצעס עמפּינדלעכקייט אין דער שטופע פון אונטערשטרייכן, פון באַווירקן דורך אימאַזש, עמאָציע און זכרון, האָט געגעבן קוואַלי־טאַטיווע וואָג דער קרעאַציע. דעם אַקטיאָרס לעבעדיקע כאַראַקטעריזאַציע האָט באַוויזן פייער און טעמפּעראַמענט מיט די געהעריקע שאַטירונגען.

אונטער דער רעזשי פון וויסליצן איז אין דער „ווילנער טרופּע" אויפגעפירט געוואָרן אַסיף דימאָווס „דער זינגער פון זיין טרויער", אַ פּיעסע, וואָס פאַרמאָגט אַ סך שפּיל־מעגלעכקייטן פון אַ פאָלקסטימלעכן ספּעקטאַקל. דער רעזשיסער האָט אויסגענוצט געלונגענע דראַמאַטישע עפעקטן פון דער סצענישער קאָנסטרוקציע, שאַפנדיק אַ שלימותדיקן צו־

זאַמענשפּיל פון פּיין־געצייכנטע געשטאַלטן, וועלכע אונטערשטרייכן דעם אמת פון פאַנטאַזיע, אין וועלכער עס ווילט זיך גלויבן און לעבן...

ווען עס איז געשטעלט געוואָרן בערגעלסאָנס „ברויט מיל" האָט ווייסליץ באַקומען די שווערע ראָל פון „טויבן". ער האָט אויך געשפּילט די הויפּט־ראָל אין יורזשין אַנייעלס „דאָס שוואַרצע געטאָ" און דעם רבין ר' דודל אין „הערשעלע אָסטראָפּאָלער", (ווו עס קומט צום אויסדרוק די ראַנגלענישן צווישן אינערלעכן אמת און אויסערלעכן שקר).

מיט גרויס דערפאָלג האָט ער געשפּילט **שימעלע סאַראַקער** אין דעם „גרויסן געווינס" און אַרויסגעבראַכט אין סובטעלע טענער די פרייד פון פאַנטאַזיע און דעם טרויער פון דלות...

דער אַקטיאָר איז ביים שפּילן צעטיילט אויף צוויי: אויף דער בינע לעבט ער, לאַכט און וויינט און ביים וויינען און לאַכן אָבסערווירט ער זיינע פּערזענלעכע טרערן און פרייד. אין דער באַלאַנסירונג צווישן לעבן און שפּיל — שאַפט זיך די קונסט, די טאָפּל־עקזיסטענץ פון קינסטלער.

דעם אַקטיאָרס טאַלאַנט צו שאַפן לעבן אין א ראָל, ווערט אויס־געפורעמט שטופנווייז, און ס'איז שטאַרק אָפּהענגיק פון אינטאַנאַציע, דערפאַרונג, וויסן און געשמאַק — און מאַקע טאַלאַנט! ער נעמט זיין חלום פון א כאַראַקטער־ראָל און דורך וואָרט, באַוועגונגען און עמאָציאָ־נעלן כוח, רעאַליזירט דורך זיין אונטערבאַוווסטזיין און קאָנטראָלירט דורך זיין אינטעליגענץ, שאַפט ער אַן אומשטערבלעכן מאָנומענט פון איבער־לעבונגען און לײַדנשאַפטן, פון ליבע און האַס, פון שרעק און צאָרן... געפילן, מחשבות, פאַנטאַזיע און חלום גיבן אַריין לעבן אין ווערטער, פולקייט אין לעבעדיקע קלאַנגען.

דער נסיון איז שווערער נאָך דערמיט, וואָס פּראָזע איבערגעחזרט אַזוי פיל מאָל אויף פּראָבן, אָדער אין פיל פאָרשטעלונגען, קאָנען ווערן מעכאַניש, די לעבעדיקע נשמה קען דורך דעם ווערן אויסגעוועבט — א ליידיקער קלאַנג פונעם וואָרט.

דער אַקטיאָר מוז דעריבער ביי יעדן אויפטריט זיך אַליין באַנייען, אויפסניי זיך פאַרטיפן אין די קרעאַציעס. עס זאָל זיך אָנצינדן דאָס אינערלעכע פייערל, די געפילן און איבערלעבונגען, פון וועלכע עס איז אַזוי אָפּהענגיק די קינסטלערישע וויטאַליטעט.

אין דער „ווילנער טרופּע" האָט מען שטאַרק אַכט געלייגט אויף די דערמאָנטע עלעמענטן. א פּיעסע איז שטודירט געוואָרן, ווי א גאַנצע זאַך און אַזוי אויך די אַראַנזשירונגען און אַריינפּאַסונגען פון פאַרשידענע טיילן אין א האַרמאָנישער גאַנצקייט. דער אַקטיאָר האָט זיך דורך און דורך

יעקב ווייסליץ אַלס „שימעלע סאַראַקער"
אין „200,000" שלום עליכמס.

אנאליזירט, זיך געפילט ווי א לעבעדיקער אין זיין גאנצער ראל. זיינע באוועגונגען, זשעסטן, ווערטער, מחשבות; געפילן און האנדלונג האבן אויף א פרעציזירטן אופן געמוזט זיין אין דער געהעריקער פערספעקטיוו. דער איינפאכסטער אריינקום און ארויסגיין פון דער בינע, ארויסצוזאגן א פראזע, א האנדלונג דורכצופירן — דאס אלץ האט געמוזט זיין אויף דעם הארמאנישסטן אופן אויסגערעכנט און פרעציז דורכגעפירט.

דאס איז געווען נוסח „ווילנער טרופע", פון וועלכער ווייסליץ האט זיך קיינמאל גייסטיק נישט צעשיידט (אפילו נאכן אויפלעזן דעם אנסאמבל, וואס איז געשען אין 1935).

נאכן אויפלעזן זיך (צוליבן עקאנאמישן קריזיס) פון דער „ווילנער טרופע", וואנגלט ארום די יידישע טעאטער־קונסט איבער דער וועלט. יעקב ווייסליץ מאכט דאן א טורנע איבער די יידישע ישובים אין אייראפע, אויפטרעטנדיק אין בריסל, אנטווערפן, לאנדאן, קאפענהאגן, ווין. ער באזוכט אויך האלאנד און יוגאסלאוויע און ברענגט אריין א גייסטיקע אויפלעבונג אין די פארווארפענע יידישע ווינקלען.

נאך א דערפאלגרייכן אייראפעאישן טורנע, לאזט זיך יעקב ווייסליץ אוועק איבער אקעאנען און קאנטינענטן, ווי א קול־מבשר פון יידישן טעאטער און קינסטלערישן יידישן ווארט. ער גיט טעאטער־אויפפירונגען און ווארט־קאנצערטן אין דרום־אפריקע און דרום־אמעריקע (נאכן קריג אויך אין צפון־אמעריקע, קאנאדע און ישראל). זיינע אויפטריטן פארוואנדלען זיך אין יום־טובים פאר די פאלקסטימלעכע יידן און דאס קומט צום אויסדרוק אין די ענטוזיאסטישע ארטיקלען אין דער ארטיקער יידישער פרעסע. אויך די נישט־יידישע פרעסע גיט אפ פלאץ מיט ווארעמע אפרופן וועגן די סצענישע אויפפירונגען און וועגן ווייסליצעס שפילן בפרט.

אנהויב 1938 קומט ווייסליץ אן קיין אויסטראליע. מיר פערזענלעך איז אויסגעקומען מיטצולעבן דעם באגייסטערטן אופן, ווי דאס יידישע מעלבורן האט אויפגענומען און באגריסט יעקב ווייסליצן.

אין דעם פארווארפענעם ווינקל פון דער גרויסער יידישער וועלט, האט ווייסליצעס אנקום באדייט א קולטור־געשעעניש פון גאר א הויכער מדרגה. שוין דער קבלת־פנים גופא איז פארוואנדלט געווארן אין אן אימפאזאנטער מאניפעסטאציע פאר דער יידישער קולטור און יידישן טעאטער. נאכער, זיין ערשטער ווארט־קאנצערט, אין וועלכן ווייסליץ האט מיט זיין לירישער רעציטאציע־קונסט און דראמאטישן אויסשפיל באגייסטערט און מיטגעריסן דעם עולם. די פרעסע האט דאן געשריבן: — „פאר דעם יידישן עולם איז זיין אויפטריט ממש געווען א רעוועלאציע. דאס ערשטע מאל איז דא פאר אונדז געשטאנען א גרויסער יידישער ארטיסט, וואס האט אין דער פולסטער מאס רעפרעזענטירט מיט זיך די מאדערנע יידישע דראמאטישע קונסט". דער זעלבער רעצענזענט (פ. גאלדהאר ע"ה) האט ווייסליצעס אויפפירונג פון „די גנלע לאטע" באצייכנט, ווי „א ווענד־פונקט אין דער אנטוויקלונג פון היגן יידישן טעאטער".

כדאי דא צו דערמאנען אז פאר ווייסליצעס אנקומען קיין מעלבורן איז הי געפירט געווארן א טעאטער־טעטיקייט פון אומדערמידלעכן אקטיאר יאנקל גינטער ע"ה, וועלכער האט צעאקערט דעם הארטנעקיקן אויסטראליער באדן און געשאפן א ליבהאבער־קרייז, וואס האט פיל מי אפגעגעבן צו שפילן יידיש טעאטער. עס זענען אויך געווען אויפטריטן פון שרה און נתן גינטער. עס איז שוין אויך געווען דא אברהם ברייזבלאט. די אימיגראציע האט געבראכט צו די ברעגעס עטלעכע טאלאנטירטע אמאטארן — א דאנקבאר מאטעריאל פאר א גוטן רעזשיסער.

יעקב ווייסליץ האט נאכגעפארשט, געזוכט אין יעדן ווינקעלע, ווו עס האט נאר ערגעץ זיך פארוואלגערט א ניצוץ טאלאנט און צוזאמען מיטן טעאטער־קרייז געשאפן אן אנסאמבל פאר קינסטלערישע אויפפירונגען, וואס זאלן זיין געטריי דעם נוסח „ווילנער־טרופע".

נאך די דערפאלגרייכע ווארט־קאנצערטן האט ווייסליץ געגעבן א הערלעכע י. ל. פרץ־פארשטעלונג צום יארצייט פון גרויסן דיכטער, ער האט אויפגעפירט שלום עליכמס „200.000", וואס איז געווען אן אומפארגעסלעכער, דערהויבענער יום־טוב פארן יידישן עולם. נאכער דעם „דיבוק", וואס האט אויסגעזען ממש אומגלויבלעך, אז דאס האט געקאנט אויפגעפירט ווערן אין אויסטראליע.

אין די היגע באדינגונגען, האט דאן ווייסליץ וווּנדער באוויזן. א גרויסער שטאטישער, „פרינצעס"־טעאטער איז אויסגעפילט געווארן מיט א יידישן עולם צו זען דעם „דיבוק".

אין א קלענערן פארנעם האט זיך דער זעלבער „נס" איבערגעחזרט אין סידנעי, ווו דער אומדערמידלעכער ווייסליץ האט מיט עקשנות און אויסדויער ממש געמוזט דורכהאקן א וואנט... אין פארלויף פון זיינע ערשטע צען מאנאטן אין אויסטראליע האט ווייסליץ געהאט 37 אויפטריטן אין מעלבורן און אין סידנעי — א קאלאסאלע דערגרייכונג אין א ישוב וואס איז געווען אזוי קליין. (כמעט א העלפט פון דער היינטיקער צאל).

נאך די אויפטריטן איז ווייסליץ א פאר מאל אוועק איבער דער יידישער וועלט. ער האט אויפגעשטעלט זיינע טעאטער־געצעלטן אין

קאַנאַדע, דרום־אַמעריקע און ישראל און צוריקגעקומען קיין אויסטראַליע, וווּ ער האָט שוין געטראָפן ווינען די קינסטלעריין רחל האַלצער און צוזאַמען מיט איר אויפגעפירט אַ רייע פּיעסעס פון יידישן און אייראָ־פּעאישן רעפּערטואַר. שפּעטער איז פון די לאַגערן געקומען זיין טאָכטער מילאַ ווייסליץ און דער איידעם משה פּאָטאַשינסקי און צוזאַמען מיט זיי איז ווייסליץ אויפגעטראָטן אין אייניקע פאָרשטעלונגען.

אויב ציפערן קאָנען געבן אַ שטיקל באַגריף פון טעאַטראַלע דערגריי־כונגען, וועט גענוג זיין צו זאָגן, אַז ביז 1953 זענען דאָ אויפגעפירט געוואָרן 79 פאָרשטעלונגען, 47 וואָרט־קאָנצערטן, 25 ליטעראַרישע אָוונטן און 39 פאָרטראָגן. (און ווייסליצעס אַ פאָרטראָג האָט באַדייט אינהאַלט און עלעגאַנץ פון פאָרם, וואָס איז געווען אויף דער גרענעץ פון אַ וואָרט־קאָנצערט). אין רעציטירן ווי אין פאָרטראָג, האָט ער געבראַכט צום אויסדרוק די פּערל פון דער אייראָפּעאישער און יידישער ליטעראַטור (אָנהויבנדיק פון „זיידן" מענדעלע ביז זיין אוראייניקל חיים גראַדע).

אין די לעצטע 10 יאָר האָט ווייסליץ אויפגעפירט פיל נייע פּיעסעס (אַ ריי צוזאַמען מיט רחל האַלצער. וועגן איר גופא — ביי אַן אַנדער גע־לעגנהייט). איך וועל דאָ נאָר אָנרופן אייניקע פון די נייע אויפפירונגען:

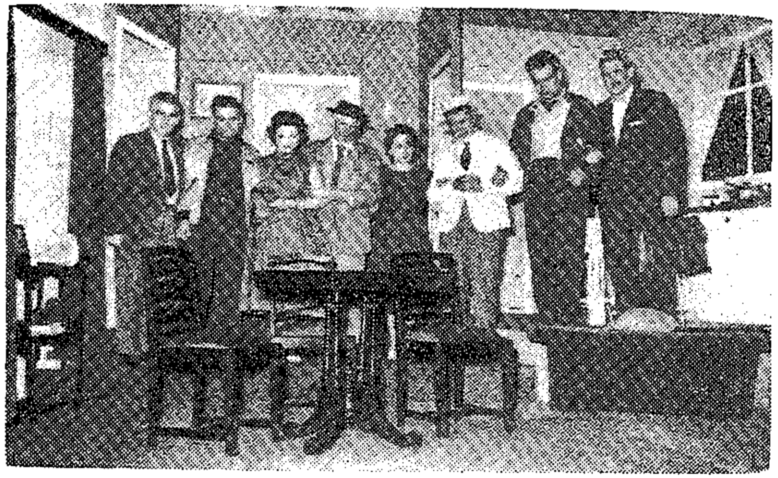

אַנטיילנעמער אין דער אויפפירונג „די הילצערנע שיסל",
רעזשיסירט דורך יעקב ווייסליץ אין 1958.

(פון ל. צו ר.): יאַשאַ שער, שיע טיגעל, חיהלע שטאָרך, יעקב ווייסליץ, רחל לעוויטאַ, ישראל ראָטמאַן, יעקב לעווין, שמעון קינג.

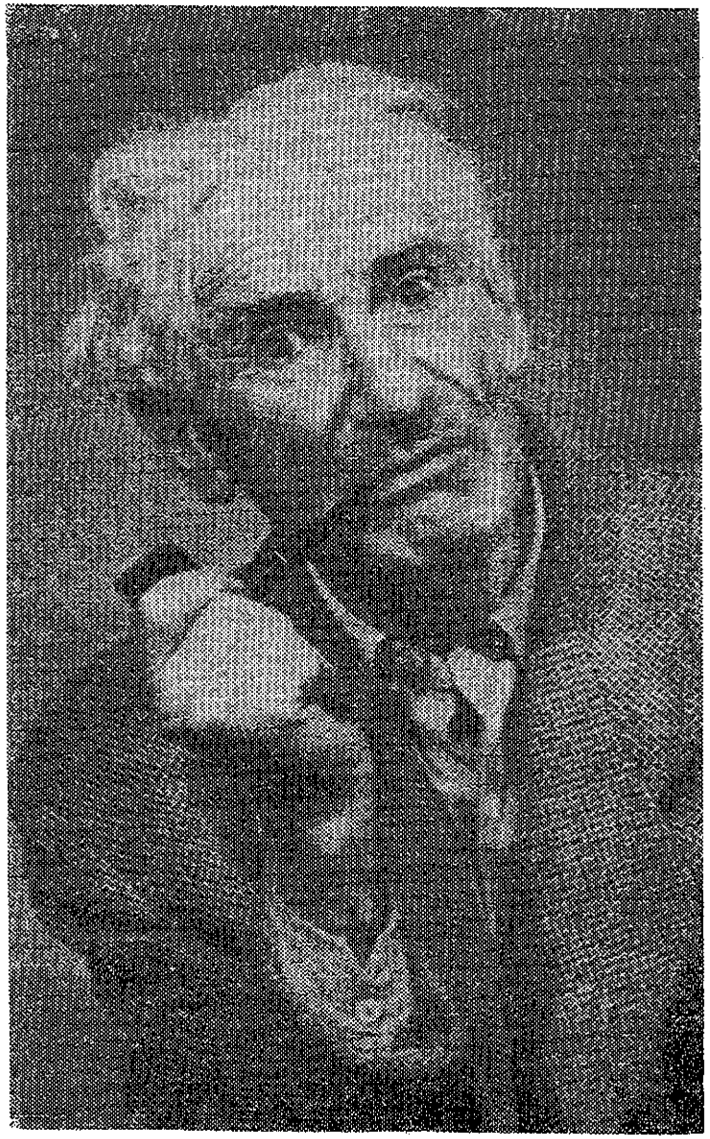

יעקב ווייסליץ אַלס „יואל שוואַרץ" אין די „הילצערנע שיסל".

„דער פּאָעט איז בלינד געוואָרן", „אונדזער ערד", „**הערשעלע אָסטראָ־**
פּאָליער", „קידוש השם", „די גרעפין פון **פּאָלאָץ**", „**בית הילל**", „**די**
הילצערנע שיסל", „דער טויט פון א סעילסמען", „**בעק־לעין צענטער**"
און אַנדערע.

אין די אויפפירונגען האָט ווייסליץ זיך באַמיט מיט **אַלע כוחות**
אָפּצוהיטן די רומפולע פאַרגאַנגענהייט **זיינע. (און די טראַדיציעס פון**
דער „ווילנער טרופּע"). ער האָט ווי געהעריק **אָפּגעשאַצט די קולטור־**
באַדייטונג פון טעאַטער, ווי אַן איינפלוסרייכער און **פּאָפּולערער פאַקטאָר,**
וואָס קאָן עפענען פאַרן ברייטן עולם דעם קוואַל פון **קינסטלערישן גענוס,**
עסטעטישער באַפרידיקונג און עטישער דערהויבונג.

ווייסליץ ווי אַן אידעאיש־געזעלשאַפטלעכער מענטש **(פון זיינע**
יינגסטע יאָרן אין „בונד"). האָט דורך זיין טעאַטראַלער עבודה געטריי
געדינט דער מאָדערנער יידישער קולטור. (אין די לעצטע יאָרן האָט ער
דאָס אויך געטאָן אַלס פאַרוואַלטער און לערער פון דער היגער שלום־
עליכם־שול, וואָס איז אַ באַזונדערע טעמע).

* * *

דער גורל האָט געוואָלט, ער זאָל אויפשטעלן אין די לעצטע **פאַר**
צענדליק יאָר זיין טעאַטער־געצעלט אין אויסטראַליע, וווּ ער **האָט —**
אַלס רעזשיסער, אַקטיאָר, רעציטאַטאָר און וואָרט־קינסטלער — מיט
אַלע זיינע כוחות געדינט דער יידישער קולטור און דעם טעאַטער.

ווען עס וועט געשריבן ווערן די געשיכטע פון דעם היגן יידישן ישוב.
פון זיין קולטור־לעבן אין די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר, וועט אַ **גאָר**
חשובן אָרט פאַרנעמען דער יידישער טעאַטער, ווי אַן איינפלוסרייכער,
פּאָפּולערער קולטור־פאַקטאָר, וואָס האָט געעפנט פאַרן ברייטסטן יידישן
עולם דעם קוואַל פון טעאַטראַלן גענוס און פון עסטעטישער באַפרידיקונג.

אין אָט דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין אויסטראַליע וועט
פאַרנעמען אַ צענטראַלן אָרט יעקב ווייסליץ.

זיינע אויפטוען און פאַרדינסטן פאַרן יידישן טעאַטער און יידישער
קולטור אין אויטסראַליע און מ ח ו ץ — זיינע טעאַטער־געצעלטן און
זיין בינע איז דאָך אין לויף פון אַ האַלב יאָרהונדערט געווען כמעט די
גאַנצע יידישע וועלט — מאַנען ביי אונדז אַ גרויסן חוב. צו פאַראייביקן
אויף אַ שיינעם, ווירדיקן אופן זיין נאָמען דורך אויפשטעלן אין מעלבורן
אַ בכבודיקן יידישן טעאַטער־בנין און אים אָנרופן אויפן נאָמען פון
יעקב ווייסליץ.

יעקב ווייסליץ איז נפטר געוואָרן אין מעלבורן
דעם 24טן אויגוסט 1966

הערש מינץ

יידן־פּיאָנערן אין ווירטשאַפטלעכן לעבן פון אויסטראַליע

דער בייטראָג פון די יידן צום ווירטשאַפטלעכן לעבן פון דער פריסטער אויסטראַליע איז געווען אַ באַדייטנדיקער.

אין איינקלאַנג מיטן גאַנג פון דער גאַנצער אַנטוויקלונג פון אויסטראַליע, וואָס איז מלכתחילה באַזעצט געוואָרן דורך ענגלישע פאַרשיקטע פאַרברעכער און שפּעטער דורך בריטישע אימיגראַנטן, איז אויך דער יידישער בייטראָג צום ווירטשאַפטלעכן לעבן פון לאַנד געמאַכט געוואָרן דורך ענגלישע יידן. דאָ זענען געווען פּראָמינענט די מאָנטעפיאָרעס, די ראָטשילדס דורך זייערע פינאַנסיעלע און האַנדלס־פאַרשטייער, די לייוויס און אַנדערע אָנגעזעענע ענגליש־יידישע פאַמיליעס.

אַ טייל פון די פאַמיליעס, ווי די מאָנטעפיאָרעס, זענען געווען פאַרבונדן מיט דעם אורשפּרונג פון דרום־אויסטראַליע אַלס גרינדער פון דעם שטאַט ווי אויך פון אַנדערע שטאַטן, ווי וויקטאָריע און ניי־זיד־וויילס. זייער טעטיקייט האָט אויך דערגרייכט צו ניי־זעלאַנד אין די ערשטע יאָרן, ווען דאָס לאַנד איז באַזעצט געוואָרן דורך די ענגלענדער. דזשאָזעף סאָלאָמאָן, איינער פון די ערשטע קאָלאָניסטן אין „וואַן־דימענס־לאַנד" — די איצטיקע טאַסמאַניע, איז געווען צוזאַמען מיט דזשאָן בעטמען — אַ מיטגרינדער פון „פּאָרט־פיליפּ", וואָס איז איצט באַקאַנט אַלס וויקטאָריע. סאָלאָמאָן האָט געקויפט אין וויקטאָריע די ערשטע שטחים לאַנד פאַר שאָף־צוכט און אַנדערע האַנדלס־אונטערנעמונגען.

איינער פון די ערשטע פּיאָנערן, און כראָנאָלאָגיש דער ערשטער ייד אין ווירטשאַפטלעכן לעבן פון לאַנד, איז געווען דזשיימס (יעקב) לאַרא. אַ פאַרשיקטער קיין אויסטראַליע, איז ער אָנגעקומען מיטן צווייטן טראַנספּאָרט פאַרברעכער אויף דער שיף „סקאַרבאָראָ" דעם 28טן יוני 1790. אויב דזשיימס לאַראַס יחוס איז נישט קיין געהויבענער, דאַרף מען אָבער געדענקען, אַז די ערשטע איינזידלער האָבן זיך ווערבירט פון פאַרשיקטע, און ווי מיר וועלן אָנווייזן שפּעטער, זענען אַ סך פון זיי נישט געווען קיין קרימינעלע פאַרברעכער, נאָר ריכטיקער געזאָגט — קרבנות פון אוממענטשלעכע, דראַקאָנישע געזעצן, וואָס האָבן געשטעמפּלט

אַלס פאַרברעכער די דעקלאַסירטע קליינבירגער און דעם לומפּן־פּראָלעטאַריער אין דעם צייט־אָפּשניט פון דער אינדוסטריעלער רעוואָלוציע, ווי די תקופה ווערט אָנגערופן אין דער ווירטשאַפטלעכער אַנטוויקלונג פון ענגלאַנד אין סוף פון 18טן יאָרהונדערט.

בכדי צו באַקענען זיך מיט דעם הינטערגרונט פאַר דעם וויכטיקן בייטראָג פון די יידן־פּיאָנערן אין ווירטשאַפטלעכן לעבן פון לאַנד, איז געוווּנטשן, אַז דער לייענער זאָל זיך באַקענען מיטן היסטאָרישן און געאָגראַפישן איבערזיכט, ווי באַשריבן אין מיין אַרטיקל — „אויסטראַליע" אין ערשטן אויסטראַליש־יידישן אַלמאַנאַך.

דזשיימס (יעקב) לאַרא

איינע פון די קאָלירפולסטע געשטאַלטן אין לעבן פון דער דעמאָלט נאָך גאָר יונגער קאָלאָניע ניי־זיד־וויילס, וואָס האָט דאָן פאַרגעשטעלט מיט זיך גאַנץ אויסטראַליע, איז, אָן צווייפל, געווען דזשיימס לאַרא. גאָר ווייניק איז באַקאַנט געווען ביז לעצטנס וועגן לעבן פון דעם אַמעריקאַנער אָדער פּראָנצויזישן ייד פון ספרדישן אָפּשטאַם, וועלכער האָט זיך באַזעצט אין ענגלאַנד אין מיטן 18טן יאָרהונדערט. (דער קאַפּיטל איז באַזירט אויף מאַטעריאַלן, וואָס זענען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין פאַרשידענע היסטאָרישע זשורנאַלן אין ענגלאַנד און אין אויסטראַליע, ווי אויך אין זשורנאַל פון דער יידישער היסטאָרישער געזעלשאַפט).

ד. לאַראַס אורשפּרונג איז נאָך אַלץ איינגעהילט אין אַ סוד. עס איז אָבער פעסטגעשטעלט געוואָרן, אַז ער שטאַמט פון אַ יחוסדיקער יידישער משפחה פון שפּאַנישע מאַראַנען, וואָס האָט אַ סך בייגעטראָגן צו לומדות און רבנות, ווי אויך צום האַנדל און פינאַנסן.

די פאַמיליע לאַרא האָט געשטאַמט פון שפּאַניע. נאָך דעם גירוש ספרד האָט די משפחה אָנגענומען דעם פאַמיליע־נאָמען לאַרא אָדער דע־לאַרא, אַלס אַ צייכן פון דאַנקבאַרקייט צום שפּאַנישן פירשט מאַנריקדע־לאַרא, וועלכער האָט געהאָלפן אין אָנהויב פון 16טן י.ה. אַ סך אנוסים זיך צוריקצוקערן צום יידישן גלויבן.

די וויט־פאַרצווייגטע פאַמיליע האָט זיך באַזעצט אין האָלאַנד, פראַנקרייך, דייטשלאַנד און שפּעטער אין ענגלאַנד. אַזוי אַרום ווערט אָנגעגעבן אין „וואַלענטינס יידישער ענציקלאָפּעדיע", אַז הרב דוד הכהן לאַרא איז געבוירן געוואָרן אין ליסבאָן אָדער האַמבורג אין יאָר 1602. ער איז געווען אַ באַרימטער רב און דער חכם פון דער ספרדישער קהילה אין האַמבורג.